

NOI INTERPRETĂRI PRIVIND SEMNIFICAȚIA LESPEZII FUNERARE DE LA TEMELIA BISERICII SATULUI MEDIEVAL RĂDVANI

Ioan CRIȘAN*

NEW INTERPRETATIONS REGARDING THE SIGNIFICANCE OF THE TOMBSTONE AT THE FOUNDATION OF THE CHURCH IN THE MEDIEVAL VILLAGE, RĂDVANI

Abstract

The church in Radvani village - a settlement, documentary certified beginning with 1214 till the 17th century, when it was abandoned - from medieval Bihor county, was built at an unspecified period, between the last part of the 12th century and the last part of the 13th century, on a stone foundation. The construction material was retrieved from an older demolished building, whose placement has not been identified yet.

Two of the stones in the foundation of the church had been previously tombstones, one of them having the maximum dimensions: 1, 64 m length, 0, 62 m width, 0, 25 thickness; it was placed at the basis of the south-west of the nave, at the recessed apse. The surface of this tombstone, down on the earth, has a rich sculptured decoration, having as main motif a Maltese cross, a religious procession type and a cross with bent arms, composed of 4 quadrilaterals, considered as Solomon's knot.

This tombstone, of 500 kg weight was, on the whole, an angular stone building, a fundamental element. In biblical sense, the angular stone refers to the massive stone from Solomon's temple.

The author wants to suggest the hypothesis that the tombstone with its decorations is Jesus Christ's symbol that stayed at the basis of the church in Radvani, seen both as a material edifice and a human community united by its faith in Christ.

Key words: village, church, tombstone, angular stone, Maltese cross, Solomon's knot

Biserica satului Rădvani din Bihorul medieval¹ – așezare atestată documentar începând cu anul 1214 până în secolul al XVII-lea când a fost părăsită - demolată în epoca modernă la o dată neprecizată, a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XII-lea sau la începutul secolului următor, din cărămizi pe o fundație din piatră. În faza finală lungimea întregului edificiu, măsurată pe axa de simetrie între marginile exterioare, era de 16,70 m, latura de vest având 7 m în exterior. Era, deci, o construcție de dimensiuni obișnuite pentru bisericile parohiale din acea epocă. Materialul de construcție folosit a fost recuperat de la o construcție mai veche, dezafectată, al cărei amplasament nu a fost identificat în perimetrul sitului. Marea majoritate a pietrelor din fundație erau fasonate și prezentau urme de decor sculptat, indicii ale unui edificiu superior ca realizare artistică, două dintre pietre servind

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, crisanioancris@gmail.com

¹ Situl arheologic se află în extravilanul localității Cefa din județul Bihor, fiind cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de Cefa-La Pădure.

anterior ca pietre funerare. Structura identică lasă loc presupunerii că pietrele refolosite proveneau de la două obiective (biserică și cimitirul din jurul acesteia), aflate în același punct geografic ce rămâne în continuare necunoscut².

Una dintre cele două pietre de mormânt s-a impus încă de la început atenției prin proporțiile sale, nedepășite de ale vreunui alt exemplar, motiv pentru care ea a fost așezată la baza umărului de sud-est al navei, la decroșul absidei. Este o piatră nefasonată, de formă poligonală alungită, având laturile scurte ca ale unui romb. Dimensiunile sale maxime sunt: 1,64 m lungime, 0,62 m lățime și 0,25 m grosime. Partea de deasupra nu prezenta nici un element demn de luat în considerare. Suprafața părții opuse prezenta însă un decor bogat având ca motiv principal o cruce de tip procesiune alături de care, au mai fost redată o cruce gamată compusă din patru patrulete, o cruce cu brațe simple, o pentagramă și o scenă de vânătoare³. Având în vedere dimensiunile și decorul acestei pietre, databilă în secolele XI-XII, considerăm că defunctul, al cărui loc de veci era menită să-l fixeze, a fost o persoană de un anumit rang din cinurile preoțesc sau călugăresc. În diferite producții artistice, dintre care nu lipsesc monumentele funerare, sfinții, martirii, slujitorii bisericii, redați în diferite ipostaze, țin în mână crucea procesională. Astfel de imagini au fost identificate pe întreg spațiul populat de creștini, începând cu arta paleocreștină⁴. Crucea procesională apare ca element central și pe lespede de funerară de la Abaujvár (comit.Borsod-Abaúj-Zemplén, Ungaria)-cu care lespede de la Rădvani prezintă cele mai apropiate analogii-datată în secolul al XII-lea⁵. Această din urmă lespede a fost descoperită în cimitirul din jurul bisericii protopopiale construite în prima jumătate a secolului XII⁶.

Lespedea funerară de la Rădvani a fost introdusă în circuitul științific de către autorul descoperirii⁷ care, fără pretenția de a fi epuizat subiectul cu privire la descoperirea prezentată și așteptând reacția celor interesați, își rezervă sieși și altora dreptul de a reveni.

Această piatră de mari dimensiuni, în greutate de circa 500 kg, era în ansamblul construcției o piatră unghiulară. Potrivit *DEX* piatra unghiulară este: a) piatră așezată în colțul fundației unei cădiri; b) *fig.* element de bază, fundamental⁸. Expresia biblică de „piatra din capul unghiului” are în vedere că „Pentru a ține două ziduri unite într-un unghi, în vechime se puneau între ele (în capul unghiului) o piatră care, câteodată, era foarte mare, mai ales la zidurile din piatră”⁹. Ea își derivă sensul din câteva pasaje din Vechiul Testament, cu referire la lucrătura în piatră masivă de la Templul lui Solomon, reprezentarea pământescă a lăcașului ceresc, împodobit ca un microcosmos al lumii, târâmul lui Dumnezeu:

„Și mai avea Solomon încă șaptezeci de mii de salahori și optzeci de mii de tăietori de piatră în munte”. (Regi, III, 5/15)¹⁰;

„Când s-a zidit templul, la ridicarea lui au întrebuițat pietre cioplite, lucrute mai dinainte. Așa că nici ciocan, nici topor, nici orice altă unealtă de fier nu s-au auzit la zidirea lui”. (Regi, III, 6/7)¹¹;

„Piatra pe care n-au băgat-o în seamă ziditorii, aceasta s-a făcut în capul unghiului”. (Psalmul 117/22)¹²;

² Prospeccțiunile geofizice efectuate în toamna anului 2013 în sit nu au indicat prezența vestigiilor unei construcții anterioare și, foarte probabil, materialul a fost adus din alt loc.

³ A se vedea I. Crișan, *O piatră funerară descoperită în necropola satului medieval Rădvani*, în *Crisia*, XXXV, 2005, p. 51-67, pl. I.

⁴ M. Schulze-Dörrlamm, *Das steinerne Monument des Hrabanus Maurus auf dem Reliquiengrab des hl. Bonifatius (+ 754) in Mainz*, în *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 51, 1, 2004, p. 310-328; fig. 24 -29, 31, 36.

⁵ Lóvei P., *Posuít hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához*, II, Budapest, 2009, k. 958-959.

⁶ J. Gádor, 1980, *Ausgrabung in der erdburg von Abaujvár. Eine kirche in der Gespanschaftsburg*, în *Acta Archaeologica*, XXXII, 1980, p. 453.

⁷ I. Crișan, *op.cit.*

⁸ *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1998, p.787.

⁹ *Dictionnaire de la Bible*, Vigouroux, t.1, col. 601.

¹⁰ *Biblia*, București, 1975, p. 365.

¹¹ *Ibidem*, p. 366.

¹² *Ibidem*, p. 622.

În viziune profetică i se arătase lui Isaia că această piatră era un simbol al lui Christos. Christos (pe care L-a numit "Emanuel" ceea ce înseamnă – Dumnezeu este cu noi) urma să sufere încercări și greutăți simbolizate prin tratamentul suferit de piatra din capul unghiului din templul lui Solomon:

„Pentru aceasta așa zice Dumnezeu: Pus-am în Sion o piatră, o piatră de încercare, piatra din capul unghiului, de mare preț, bine pusă în temelie; cel care se va bizui pe ea nu se va clătina”. (Isaia 28/16)¹³.

În profetația lui Isaia se mai spune despre Christos că:

„El va fi pentru voi piatră de încercare și stâncă de poticnire” (Isaia, 8/14)¹⁴.

Christos Însuși a spus în templu în fața arhierilor și bătrânilor poporului:

„Oare n-ați citit niciodată în Scripturi: «Piatra pe care n-au luat-o în seamă ziditorii a ajuns să fie în capul unghiului. De la Domnul a fost aceasta și este minunat în ochii noștri»”. (Matei, 21/42)¹⁵.

„Cine va cădea pe piatra aceasta se va sfârâma, iar pe cine va cădea îl va zdrobi”. (Matei, 21/42, 44)¹⁶.

Apostolul Petru arată pentru cine este Christos o stâncă de temelie și pentru cine este o piatră de poticnire:

„Pentru voi, deci care credeți, piatra e de mare preț; pentru cei ce nu cred însă este piatra pe care n-au băgat-o în seamă ziditorii; aceasta a ajuns să fie în capul unghiului”. (Petru, 2/7)¹⁷

Apostolul Pavel le spune creștinilor din Efes:

„Deci dar nu mai sunteți străini și locuitori vremelnici ci sunteți împreună cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu, zidiți fiind pe temelia apostolilor și a prorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind Însuși Christos. Întru El, orice zidire bine alcătuită crește, ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul ”. (Pavel, Efeseni, 2/19, 20, 21)¹⁸

Au dorit constructorii bisericii satului Rădvani să confere o conotație biblică pietrei unghiulare de la temelia edificiului sacru pe care îl ridicau? Menționăm în primul rând că la colțul opus al temeliei edificiului (și nici în alt loc) nu a fost așezată o piatră de asemenea proporții. Este vorba deci, întocmai ca în textele biblice, doar de o singură piatră unghiulară. Considerăm că poziționarea acestei pietre la temelia bisericii reprezintă mai mult decât simpla aplicare a unui principiu tehnic, sugerând un scenariu asemănător celor imaginate de exegeții ai Bibliei, identificate în producții accesibile și publicului larg: „Când s-a zidit templul lui Solomon pietrele imense pentru ziduri au fost pregătite întru totul în carieră; după ce au fost aduse la locul de zidire nici o unealtă nu trebuia să le mai atingă; lucrătorii trebuiau numai să le așeze pe fiecare la locul ei. Pentru a fi folosită la temelie se aduse o piatră de o mărime neobișnuită și de o formă deosebită; dar lucrătorii nu puteau să-i găsească loc și nu voiau să o primească. Multă vreme a rămas ca piatră lepădată. Dar când meșterii au ajuns la zidirea colțului au căutat o piatră destul de mare și rezistentă și de o formă potrivită care să ocupe tocmai locul acela și să suporte marea povară care urma să apese asupra ei. Dacă făceau o alegere neînțeleaptă, nepotrivită pentru acel loc important, întreaga clădire urma să fie primejduită. Trebuia să se găsească o piatră în stare să reziste la acțiunea soarelui, a frigului și a furtunii. De mai multe ori au încercat mai multe pietre dar sub apăsarea unei poveri mari s-au sfârâmat. Altele nu puteau să sufere proba schimbărilor rapide din atmosferă. Dar în cele din urmă atenția le-a fost atrasă de piatra lepădată atâta vreme. Fusese expusă la aer, soare și furtună fără să arate cea mai mică fisură. Zidarii au cercetat piatra. Trecuse toate probele, afară de una. Dacă putea să treacă proba presiunii, aveau să o admită piatră unghiulară. Proba s-a făcut. Piatra a fost acceptată, dusă la locul destinat și s-a văzut că era potrivită exact pe locul acela”¹⁹.

¹³ *Ibidem*, p. 697.

¹⁴ *Ibidem*, p. 683.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1123.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 1359.

¹⁸ *Ibidem*, p. 1312.

¹⁹ E. White, *Viața lui Iisus*, București, 2011, p. 564.

Demn de remarcat este faptul că meșterii constructori ai bisericii de la Rădvani au așezat piatra unghiulară cu fața în jos, pe pământ, cu grijă ca decorul ei să nu fie cu nimic afectat. Crucea procesională, principalul element de decor de pe piatră, este un obiect de cult specific manifestărilor religioase la care participau grupuri mari de credincioși. Ea este un semn al victoriei asupra morții, dar și un semn al martiriului. Pe lespeda de la Rădvani crucea procesională este așezată deasupra unei movile, reprezentare schematică a Golgotei sau a mormântului lui Adam, simbolizând și mai evident învierea Mântuitorului²⁰.

Crucea gamată compusă de pe piatra funerară de la Rădvani a fost imprimată probabil de către meșterii constructori ai bisericii când i s-a dat pietrei o nouă destinație, cea de piatră fundamentală. Acest tip de cruce este considerată a fi un Nod al lui Solomon în varianta cu linii unghiulare²¹. Termenul cel mai frecvent folosit în sursele medievale este sigillum Salomonis (pecetea lui Solomon), asocierea cu regele biblic provenind din renumele său dobândit prin înțelepciune și cunoaștere.

Având în vedere larga propensiune în spațiu și timp a motivului, în absența unor texte teologice clare, există variate interpretări care mențin semnificația sa medievală în domeniul ipotezelor. Alături de legătura cu regele biblic, s-a interpretat că prin Christos nodurile sau încurcăturile lumii sunt dezlegate, propunându-se și alte abordări teoretice legate de practicile creștine. Nodurile au fost socotite ca având sigure rosturi apotropaice, că ar reprezenta o abstracțiune a luptei împotriva demonologiei. S-a mai sugerat că nodurile simbolizează ordinea și armonia²².

În concluzie avansăm ipoteza că piatra funerară de la temelia bisericii satului Rădvani a fost marcată cu pecetea lui Solomon pentru a fi confirmată astfel în ipostaza de piatră unghiulară a unui edificiu sacru. Urmând o desfășurare cu un traseu factologic pe care ni-l imaginăm asemănător, meșterii constructori ai bisericii de la Rădvani reiterau în mod mai mult sau mai puțin conștient construirea Templului lui Solomon, îndeplinind în mod voit sau nu, un ritual sacru.

Utilizarea pietrei funerare cu reprezentarea crucii de diferite tipuri ca piatră unghiulară îi conferea acesteia, mai presus de toate, calitatea de simbol al lui Christos. În acest fel Christos stătea la temelia bisericii satului Rădvani, văzută atât ca edificiu material cât și ca o comunitate umană unită prin credința întru Christos.

²⁰ M. Cocagnac, *Simbolurile biblice. Lexic teologic*, București, 1967, p. 116.

²¹ A. A. Rusu, *O cahlă de la Baia și complicatele ei mesaje decorative*, 16. 02. 2013, în www.medievistica.ro.

²² *Ibidem*.

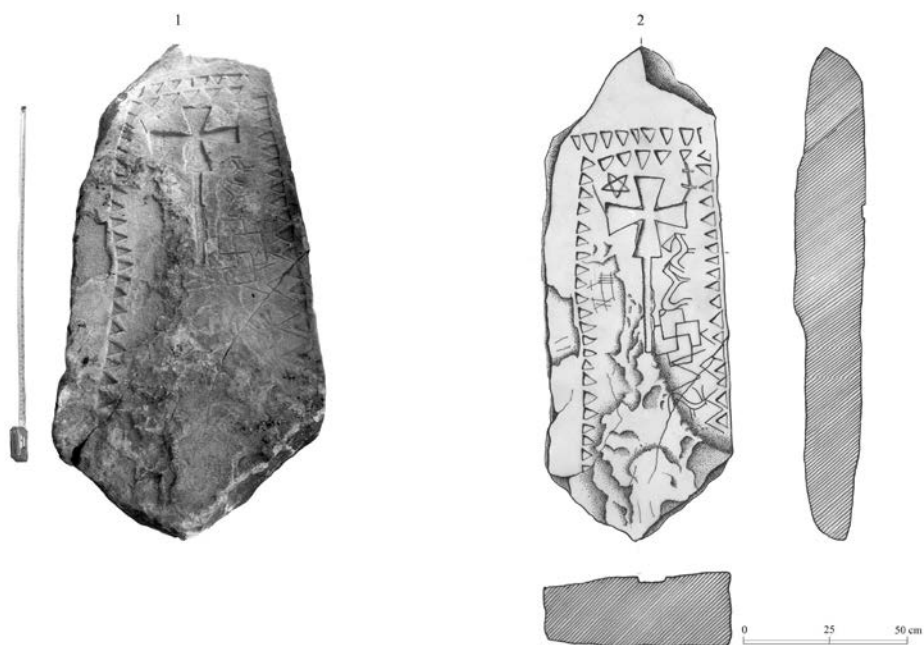
Fig.1. Biserica satului medieval Rădvani. Talpa fundației.

Fig. 2. Biserica satului medieval Rădvani. Talpa fundației peretelui de sud cu decroșul absidei și poziția lespezii funerare.

Fig. 3. Biserica satului medieval Rădvani. Talpa fundației peretelui de nord cu decroșul absidei.

Pl. I. 1, 2. Biserica satului medieval Rădvani. Lespedea funerară.